

8. TÖLLU SURM JA HAUD

174.

[Tõllu surm]

A.

Ennevanast old suur ja kange mees, Tõll nimi. Pidand kangesti sõdasi ja tema olla alati võit. Ükskord küürutand, ja üks mees, vaendlane muidugi, võtt löönd Tõllul mõõgaga pia otsast ära. Tõll võtt pia maast üles kaendlasse ja sõdind edasi. Niikaua sõdind, kui Tõll võit. Hakand teine siis koju minema, pia kaendlas. Uks naine lüpst lehma, kui Suur Tõll mööda läind. Naine kangesti imestand selle üle. Suure Tõllu süda saand täis ja üteld, et:

«Häbi, häbi, kuuvalge paistab!»

Läind teine veel tüki maad edasi ja old teine siis kangesti väsind ja heit magama, pia kaindlas. Hõigand, et kui vaendlane tuleb, siis ajage ülesse, ja jäändki nii puhkama. Käskind hüüda, et:

«Suur Tõll, Suur Tõll, tõuse üles!»

ERA II 259, 482 (13) < Koeru, Liigvalla v., Ao k. — L. Priks < Miina Tillikas, sünd. 1867. a. (1939).

Vrd. Peata kirikuehitaja, Petseri vägimees, muist. 4.

B.

Suur-Tõllu surm

Ühel hiljal õhtul toodi Suur-Tõllule Riigu peresse Sõrvemaalt sõnumid, et lääne poolt vaenlaste vägi Sõrve säärele maale tulnud ja nii suure jõuga neid lajale pillanud, et vahvad Sõrve mehed neid ei ole jõudnud tagasi torjuda. Uhes paikas on sõrulased oma väikse salgaga küll nalja teinud neid põgenema ajades, kus vaenlased sõrulaste vägevade vommid eest hoides ja oma nahka hoides meresse on läinud ja ära uppunud. Nad tahtnud ennemine veesurma surra, kui et kuival maal sõrulaste kuivas saunas hinge heita. (Seda paika, kus sõrulased vaenlased meresse on tõrjunud, nimetakse tänapäevani veel Türju rand.) Siiski oli vaenlaste vägi teistes paikades tugev küll ja tungisid edasi.

Kui Sõrve saadikud olid seda keik Suur-Tõllule rääkinud, mis vaenlased vaeste sõrulastega tegevad, ja teda alandlikult palunud, siis ei viitnud Suur-Tõll mitte sugugi aega, ja et küll õhtu käes oli, pistis tema Sõrve saadikud jakitasku ja ruttas Sõrve poole. Ta ei käinud mitte teed mööda, vaid otse metsast läbi. See tee, mis ta nüüd käis, viis teda Tiri-

metsa mõisa juure. Säel, kus praegus Tirimetsa mõisa seisab, olnud sel ajal kaks talukohta. Lõuna pool otsas, säel metsas oli enamiste lehtpuude mets. Suur-Tõll puhkas säel metsas natuke. Kui juba koiduvalge oli, siis puutus metsa poolt hädahääl temale kõrva. Viha, mis tal vaenlase vastu oli, täitis väga tema südant. Säel tuli nüüd äkiste tema meele, et eile õhtu rutulese tulemisega oli unustanud sõariistu kaasa võtmata. See viga näis [selle] läbi parandud saada, et temale ühed vaenlase sõavankrid kahe hobusega vastu tulid. Tema tegi hobused lahti ja lõi mehed

Tõll võitleb vaenlaste vastu. E. Transtoki linool-
lõige 1959.

maha ja vankri võttis tema käe otsa ja hakkas siis sennapoole minema, kust kisa kuulda oli. Kui Suur-Tõll seda verist tööd nägi, siis astus tema välja, läks vaenlaste ligi oma vankritega ümber ööritama. Kui ta vankrid ümber ööritas, siis astunud tema parajal sammul edasi nagu rehesõtkutaja hobustega, ikka sennapoole, kus paksem vaenlaste salk nähte olevad.

Seda tempu tehes langes vaenlasi nagu heina vikati ees maha. Aga õnnetus pidi ka tulema: vankri härgipulk, ehk kudas sõrulased ise nimetavad — seasuu pulk ehk naga, kudas seda hüütakse, läks katki, tagumised rattad läksid nii suure mürinaga vaenlase salkudest läbi, viinud Tamre Taavi õuevärava ja ajad puruks ja lõhkunud Lamla sealauda ja sauna maini maha, läksid edasi merevett mööda, kuni viimaks vette lan-

gesid ja siis veel merepõhjast liiva kokku rüüstasid. (Seda paika, kus vankrirattad liiva kokku rüüstasid, nimetavad sõrulased Letsi ehk Lillei rahuks.) Suur-Töllul olid nüüd esimised rattad üksi vehmriga käe otsas ja hõõritas nendega edasi ja külvas surma vaenlaste sekka.

Järg oli juba niikaugel, et sõrulased juba: «Hurraa, ta elagu!» hõiskasid. Säel pidi jälle õnnetus tulema. Vankri põlvepulk läks katki, rattad lendasid tuulekeerul Salme kõrtsi, lõhkusid tuulingu ka juurini ära. Mis ette tuli, see puru oli. Õnneks jäi aga üks ratas maha, igeots kündis maapinda segamine, kus iialgi ühte rohtu ega puud ei kasvanud, vaid sai järveks ja ongi järv praegus alles.

Peata Töll. A. Uuritsa illustratsioon.

Suur-Tõllu tapluse jõud oli alandunud, hõõritas küll veel vehmriga edasi, aga kaugele omete ulatas. Seda nähes sai vaenlase vägi julgemaks. Kui Suur-Töll nägi, et ei aidanud enam midagi, tõmbas tema tõllaratta kätte, viskas ühe põgeneva salga järele. See ratas läks nii suure valuga, et tema mitusada meest maha löi. Viimaks läks ta Sõrve säerele ühe suure kivi otsa, kus tema puruks läinud ja ka kivi teise külje päele aeanud.

Kui nüüd Suur-Töllul midagi sõariista ei olnud, oli üks rattarõuk maas, kui ta kumardas ja seda tahtis ära võtta, siis juhtus jälle õnnetus: üks vaenlase sõamees raius tema pea otsast ära. Suur-Töll sai küll oma pea varsti maast kätte, aga rattarõuk jäi kaduma ja ei tea praeguske ükski, kus ta jäänud. Ilma peata ei tahtnud Suur-Töll mitte vaenlastega

enam mässata, vaid tema võttis pea ja läks oma teed sõaplatsilt ära. Oma pead kaendlas hoides ruttas tema üle karjamaa, et veel oma tööd lõpetada, mis temal Kärla kiriku kallal veel tegemata oli jäänud, ja tahtis neid veel ära teha. Säel juhtus, et üks noorik lehmi lüpsis ja kuuehänd (hõlm ehk saba) oli natik ülal, mida Suur-Tõlla pea kaendlas nägi:

«Oi, oi, noorik, kas ei ole häbi, ise lüpsad lehma ja kuualge paistab hanna alt ära!»

Noorik vastas:

«Kas see ei ole siis mitte häbi, kui nii suur mees, kui sina oled, teed kaudu käib, pea kaendlas. Kuupaistus võib kogemata pilvede vahelt juhtuda, aga mees ei voi mitte kogemata oma pead kaendlas kanda, see on päris laiskus.»

Jah, säel oli vorst makiga maksetud. See vastus tuletas Suur-Tõllule jälle uueste meele, et tal pead otsas ei ole. Ta astus siiski veel edasi, tema hakkas tundma südame nõdrust ja pea hakkas kaenlas higistama. Tema jõud oli otsas, jalad läksid nõdraks ja langes senna maha. Esmalt suri tema keha ära ja pea elas veel. Kui nüüd pea nägi, et keha juba surnud oli, siis hüüdis need viimsed sõnad välja:

«Siia matke mind maha, tammepuud varjagu mu voodi, kadakas kaitsku mu pea! Põhja kuningas päästku mu sugu! Enne ma ei tõuse, kui okaspuu lehte ja lehepuu oge kannab. Kangest rõhub rahvast raske ikel!»

Neid viimseid sõnu oli tema nii valjust rääkinud, et üle Saaremaa oli need kuuldud. Senna oli tema maha maetud, kus tema oli surnud. (Teine kord ma kirjutan teile tema kirikute ehitamisest edasi.)

Veske 3, 41/4 (3) < Karja — V. Mäggi.

Vt. ka: TÜRJU nime tekkimisest, muist. 169 A, 170; Võitlus vaenlaste vastu, muist. 167—172; Sõjamehed Tõllu taskus, muist. 169 A, eespool lk. 54, P. SÜDA, Suur-Tõll; Koltse järve tekkimine, muist. 112; Kärla kiriku ehitamine, muist. 129, 133, 138, 150; Tõllu haud, muist. 175, 178.

C.

Saaremaa vägeva mehe Suure Tõllo surm

(Ennemuistne jutt)

Kui Suur Tõll Kerla kirikut ehitas, mis selle praeguse uue kiriko eest ära lammutati, siis oli ta Sõmera külas Rigu Hindriku kohas kortlis olnud. Senna oli temale sanum toodud, et vaenlane juba suuremat jägo Sõrvemaad ära voitnud ja et Salme mehed Massi nõmmes oma laagrit üles löönud ja tahavad keigest väest vasto panna, ning et nad keige alandlikuma palvega Suurt Tõllo abi paluvad. Sanum tuli õhto hilja peäle ja et abi tiitsest vaea oli, ruttas mees varsi teele. Ei ta käinud teed mööda, vaid otse silmalt metsadest läbi Tirimetsa möisa peäle välja ja jäi ööseks Tõnno kohta, mis Tirimetsa möisa juures. Seal puhkas Tõllo lühikest aega ja, õige varakult jalul, kui oue läks, kuulis Salme pool hädaheält. Siis kihvatas ta süda viha pärast.

Tiitse tulemisega oli ta unustand sõariisto kaasa võtta. Nüüd alles leidis neid vaea. Muud ei olnud seal oue peäl kätte saada, kui vanad puurattad, neid tõmbas ta sõrmede otsa ja ruttas üle karjamaa välja Massi nõmme poole, kus praego Sõrve õigeusuliste surnoed seisab, puuvalliga ümberringi müüritud. Kui ta senna oli saanud, nägi ta seda koledat lugu, mis vaenlane Salme ja Üüdibe meestega oli teinud, mis meie aga siin laiemalt seletama ei hakka. Ja see sündis, kui Tõllo silmapilgul seda verist tööd oli üle vaatnud, et tema viha põlema läks ja ta jooksis

suure rutuga kesk vaenlaste hulga sekka ja hakkas seal nende ratastega ümber ööritama. Vaenlasi jäi nago heinu maha puperdama.

Üürikese aea pärast, kui ligi tunni aega oli vaenlasi maha löönud, ja niikaugel juba lugu oli, et Salme ja Üüdibe mehed juba röömuga hakkasid hõiskama: «Ta elago! hurrah!» siis tuli õnnetus. Rataste keelte hargi naga läks katki, tagumised rattad läksid keige reitega Tammera Peetri ouest läbi ja lõhkusid Läätsa Jaago sauna ja sealauda maha. See alandas Tollo tapmise jõudu — taples veel, kuni rataste põlvepulk ka katki läks. Esemised rattad läksid suure jooniga Kaeta mäelt läbi ja viisid seal ühe tuuliko juureni maha ja lõhkusid Järve pere taga hulk metsa maha, kündsid tükk maad seal segamini, kus iialgi pärast puu ega rohi ei kasvanud, ja viimaks sündis senna järv.

Töllul on nüüd vehmer ükski veel käes, miska tuliselt taples, kuni vehmripulk katki läks ja enam peus ei seisnud. Ja see sündis, kui vehmer Tollo käest ära lipsas, et ta seda kummardades rahva seast läks üles võtma, et üks suur ja tugev mees vaenlaste hulgast möögaga Tollo pea otsast ära löi. Tollo sai varsi aro, et asi õige ep olnud, sai rutuga oma pea maast kätte, võttis kaenla ja hakkas Kerla poole ruttama. Tuli jälle karjamaa väljalt, Suurna ja Lõnga külast läbi. Kui ta Kangro pere väravast mööda tuli, siis nägi ta perenaest seal lehma lüpsvad, oli aga kükitades oma kuuehända natuke palju üles tõstnud. Seda nähes ütles Tollo pea kaenlast:

«Vui, noor inimene, ise lüpsad lehma ja perse paljas, kas sul häbi ei ole?»

Noorik kostis:

«Kas see siis mitte häbi ei ole, ise suur mees ja käid teed, pead kainus kandes!»

See sana äratas Tollo meele, et ta pea enam otsas ei ole, ja ta süda löi nõdraks ja pea hakkas kaenlas higistama. Kui ta Sõro nõmme Dolli kohast mööda, vana Metsa Koorti kohta Sütema raiska oli jõudnud, seal lõppis ta joud jalgadest ära; ta langes maha ja heitis hinge.

Senna maeti tema keha suure auga tee ääre tammede alla maha. Tema surma leinamiseks kandsid keik Saaremaa rahvas 30 päeva kotiriideid selgas. Naesterahvas, kes Kerla kirkonnas enne suisel ael punased sukavarred kandsid, ei jõudnud nii rutulise leinaaea tarvis musti sukavarsi tiitsel tööaeal valmis kududa, leikasid sukapõised otsast ära ja käisid leinaaea sukaseärtega. Pärast nägid, et sinised ja mustad sukavarred küll kõlbavad, võtsid naesterahvas nouks Suure Tollo mälestuseks sinised ja mustad sukavarred kanda ja teevad seda tänapäevani. Teised kirkonnad põle seda au Töllole mälestuseks mitte teinud, vaid kandvad suisel ael punased sukavarred.

E 7/10 (2) < Kärla — P. Süda (1874) = H II 41, 509/12 (1) < Kärla khk. ja v., Mõnnuste k. — M. Maante (1878).

Vt. Kärla kiriku ehitamine, muist. 129, 133, 138, 150; Koltse järve tekkimine, muist. 112.

D.

Saaremaa Suur Töll oli ka, tõlla rattaga viskas kurni, ise oli ilma peata, joosis ühessa versta.¹

ERA II 137, 117 (20) < Kullamaa, Jõgisoo v., Oomküla < Kalju v., Väike-Kalju k. — A. Samet < Jüri Sillamaa, sünd. 1870. a. (1936).

¹ Kurn jooksis 9 versta. Jutustaja kinnitas, et seda pole lugend, vaid kuulnud igu. — A. S[amet].

E.

Tõll on Sõrvest tulnd, pea oli otsast ära löödud. Naine oli lehma lüpsand. Ta pilkand naist:

«Naisterahvas lüpsab lehma, kuuvalge väljas!»

Naine ütlend vastu:

«Suur mees jookseb ja pea kainus!»

Tõll saand aru, et tal pole pead otsas. Jäänd nõrgaks sest ning jäänd sinna maha. Ta ond Hirmuste pool kantis, Sütelmäe raiska kutsuti (s. t. halb metsakoht).

RKM II 74, 685 (2) < Kingissepa raj., Kihelkonna k/n., Kihelkonna al. — S. Lätt < Kaarel Tõemets (Kaerasoo Kaarli), 71 a. (1958).

Vt. ka: Tõllu haud Hirmustel, muist. 175.

TÕLLU HAUD

175.

[Tõllu haud Hirmustel]

A.

Hirmuste küla Jaagu talu metsas Suure Tõllu haud tee ääres, mis Tiirimetsalt Hirmustele viib.

Haud olnud enne kõrgem küngas, nüüd ei eraldu ümberkaudsest maast, mis kõik künkline on. Hauda kohal kasvab mänd. Suur auk, $\frac{1}{2}$ m sügavune, on kalmu kaevatud. Ka hiljemini on Suure Tõllu hauda kaevamas käidud.

E I 29 (209) < Anseküla — M. J. Eisen < H. Laur.
Vt. veel: Tõllu haud Hirmustel, muist. 15, 133 A, 167, 174 C.

Tõllu haud Sütelmäe raiskas. J. Miku foto 1959.

B.

Suure Tõllu haud Hirmuste küla ja Anseküla kihelkonna piiril. Rahvas hüüab seda kohta ka Sütelmäe raisk. On suurem sügavus ja nelja nurga pärast on ostones tammed kasvanud, kuid 5—6 aasta eest maha saetud, praegu veel kändud näha.

E 60763/4 (51) < Kärla khk. ja v., Kogula k. — T. Kaljo < Matson, 34 a. (1927).

C.

Tõllu matuse paik

Tõllu haud asub Hirmuste mäel Kärla kihelkonnas Saaremaal, kust tervelt seitse kiriku torni silma paistavad. See mägi olla rahvajutu järele Saaremaa seljaroog, sest et olla kõige enamalt merevee pinnast välja kerkinud ja endast väikese saarekese moodustanud, kus peal kured hariplikult olid asunud ja häälitseenud, seda oma rännakuil alaliseks peatuspaigaks valides. Sellest olla ka Saaremaa linna nimi Kuresaar saanud.

Tõllu hauda olen isiklikult näinud. See sisaldab endast 2—3 sülla pikust ja 1/2 sülla laiust sisselangenud suurt kalmuküngast, kuni paari jala sügavuseni keskaigast, mis roheline mururohuga kaetud ja mille ümber noored männad sel ajal kasvasivad, kui mina veel noorukene olin, millas minule seda minu isa hobust piatades näitas, kui kord sealtkaudu sõitsime, sest haud asub otse tee ääres. Kuulukse veel räägitavat, et ka suur tamm tema päitsel kasvada, kuid seda ei juhtunud mina sel korral mitte nägema, või ehk on see mul aja jooksul koguni ära ununenud.

E 61534/35 (2) < Jämaja — A. Kuldsaar (1927).

Vt. Kohanimede tekkimine, muist. 118—125.

D.

Tatraselja karjamaal Sütelmäe raiskas seisab see koht veel tänapäevani, mida vanarahva jutu järele Tõllu hauaks peetakse. Tühine ja näutu on küll see koht ja ei vasta mitte nii suure ja vägeva mehe hauale, kedast mered ja Saadangi kõige oma sulastega kinni ei jõudnud pidada ja kellel viiesüllane palk kepiks käes paras oli. Paljalt paari sülla pitkune lohk, kus keha alla vajunud, ja mõned sammud lõuna pool ümargune õõnsus, kus pea alla vajunud. «Kadakas katku mu pead!» hüüdnud Tõll veel alla vajudes. Ja see on tõeks läinud, sest kadakad on ainsad lilled, mis tema hauda ilustavad. Ainukene tamm, mis enne tema hauda ehtis, on jo nüüd maha võetud ja ära viidud. Kadakad, kanarpik ja mõned ümberseisvad männad ei jõua selle kohale luulelist ilu anda.

[— — —]

E 61343/4 < Kärla — K. Loiken (1927).

Esimene osa trükitud: M. J. Eisen, Tõll ja ta sugu, lk. 156—157.

Vt. ka: Tõllu suurus ja jõud, muist. 139—145; Tõllu töötus, muist. 184—186.

E.

Hirmuste mäel asuvat Suure Tõllu haud. Mäe sees olevat kelder, kus rootsi sõjariistad sees on. Keldrit on küll otsitud, kuid mitte leitud.

KM KO Fond 199, 37, lk. 121 < Kärla khk. ja v., Kõrkküla — A. Soom < Toomas Viigandt, 93 a. (1930).

F.

Suur Tõll

Suure Tõllu haud pidavat olema Kärila vallas Hirmuste külas aiaga piiratud väike maa-ala.

RKM II 4, 296 (1) < Kaarma, Kuressaare v., Mändjala k. — E. Tool < Melania Nõmm, 55 a. (1945).

G.

Vanake jutustas meile Suure Tõllu hauast, et sellel püsinud kaua aastaid lilled ja väike ristike isegi. Selle kõige eest hoolitsenud koolilapsed. Kuid juba palju aega tagasi ei olevat muud kui ainult kadakas. Juula Kupp kinnitas mitu korda, et Saarel tema Tõllu hauda rohkem küll ei teadvat, kui see siin — Jaagul.

EKRK I 16, 234 (26) < Kingissepa raj., Kärila k/n., Hirmuste k. — V. Ahas ja K. Mölder < J. Kupp, 60 a. (1957).

H.

Ma olen Tõllu hauda ka käind vaatamas, ma olin karjapoiss siis. See on Hirmuste mäe all Raisa lepikus. Pöösad kasvavad. Võib-olla on sealt aastasadade eest kruusa võetud.

RKM II 73, 274/5 (3) < Kingissepa raj., Kihelkonna k/n., Kihelkonna al. — E. Veskisaar < Mihkel Salong, 59 a. (1958).

I.

Vana Tõlu ase on praegast Koordi värava taga Tiirimetsa Aavasse külas.

RKM II 73, 84 (5) < Kingissepa raj., Kihelkonna k/n., Kurevere k. — E. Veskisaar < Kõrtsi Aleksander, 82 a. (1958).

K.

Mulle näidati ükskord vana Tõllu hauda ka Tiirimetsas, see on nõgus, haud on sisse langenud.

RKM II 73, 79 (10) < Kingissepa raj., Kihelkonna k/n., Kurevere k. — E. Veskisaar < Mihkel Kivi, 69 a. (1958).

L.

Suure Tõllu haud olevat Hirmuste mäe juures. Seal elab Ōunpu, kes jutustas, et vanaema oli lubanud teda lapseeas Tõllu hauda peale viia, et küll sa seal saad, kui sa sõna ei kuula.

RKM II 75, 46/7 (4) < Kingissepa raj., Mustjala k/n., Silla k. — E. Tampere < Mihkel Nõmm (1958).

M.

Hirmustel on Suure Tõllu haud. Mo poeg käind seal, ta oli näind. Kõrgem ikka old, haua moodi. See oli kuulda ikka, et Suure Tõllu haud. Siit on hulka maad minna.

RKM II 74, 259 (1) < Kingissepa raj., Kärla k/n., Paadla as. — R. Põldmäe < Anna Tasa, 84 a. (1958).

N.

Tõllu haud on Hirmuste mäel, Kordi juures. Sest on kümnekond aastad, kui räägiti, vanad teedvad seda.

RKM II 74, 239 (4) < Kingissepa raj., Kärla k/n., Karide k. < Mõnnuste k. — R. Põldmäe < Anna Soomus, 70 a. (1958).

O.

Hirmustel peab Suure Tõllu haud olema, kus ta on maetud.

Karjalapsed on teda hüüdnud, et:

«Tõll, Tõll, tõuse üles, vaenlane on maal!»

Siis tõusnud üles kuni põlvist saadik, vaatand, et vaenlast põle näha olnud, siis öelnud:

«Ma ei tõuse enam!»

Sellest ajast ei pea enam näha olnud.

Seda rääkis minu emaema. Kui suri, oli 101 aastad ja 8 kuud vana. Oli siit inimene. Oli vist 1812 sündinud. Siit mõisnikud on siis oma vallale vahmiilid pannud. Tal oli nimi Peetres, enne oli Peetrus. Pärast oli Könner. Peetresid on siit Kuremetsa külast.

RKM II 74, 14/5 (3) < Kingissepa raj., Kihelkonna k/n., Odalätsi k. — R. Põldmäe < Jaen Teeäär, 75 a. (nimi ka Teär) (1958).

Vt. Tõllu äratamine, muist. 186.

P.

Sütemaa raiska, kus Tõll oli end surema pand. Karjalapsed olid teda sealt üles aeand:

«Tõll, Tõll, tõuse üles, vaenlane tuleb maale!»

Tõusend üles, vaatand — äi ole vainlast. Pand jälle end maha, ütlend:

«Küll änam ei tõuse, siis pole kedagid!» See on Suuremäe lähedal.

RKM II 74, 600 (2) < Kingissepa raj., Kihelkonna k/n., Vedruka k. — S. Lätt < Kaarli Niitsoo, 80 a. (1958).

R.

Veelgi Suurest Tõllust

Sest Tõllust on veel üks jutt, et ta vend old Hiiumaal oln. Sii vahel on meri. Ta läin venda vaatama, viin külaasjaks vaadi ölut. Mees oli sõudn läbi vee, kangapoom oln kepiks kääs.

Ja siis see Tõll on Sõrve ära surn, sääl on üks suur mägi, sõnna on ta maha maetud. Siis kui see Esimene ilmasõda oli, me käisime Sõrve töö, tehti kinlust ja raudteed, siis sääl räägiti, et Tõllu haud old sääl. Sõrve naised ikka hüitsid, et: «Tõll, Tõll, tõuse üles, et sõda tuleb Sõrve säärele.»

KKI MT 82 < Karja, Leisi v., Nurme k. — M. Must < L. Kallas (1950).
Vt. ka: Vete sügavused, muist. 139.

Suure Tõllu haud [Kõrkkülas]

Kõrkküla karjamaal on Suure Tõllu haud. Selgesti paistab seal kadakad jalutsis ja päitsis. Räägitakse, et Tõll olla sinna maetud ja enne surma olla ta ütelnud, et kui saarlased hädas on, siis hüüdku aga teda üles, siis ta aitavat neid.

Kord tahtnud Kõrkküla karjalapsed Tõllu näha ja hüüdnud:

«Tõll, Tõll, tõuse üles, vaenlane Sõrve sääre otsas!»

Tõll tõusnud pooleni hauast üles, vaadanud ringi ega näinud vaenlast. Siis saanud Tõll vihaseks ja needinud Kõrkküla inimesed ära, üteldes, et Kõrkküla inimesed peavad põlvest põlve vargad ja valelikud olema. Siis heitnud ta jälle hauda ega tõuse enam karjalaste vale pärast.

ERA II 233, 29/31 (8) < Kuressaare — V. Anupõld < Olga Anupõld, 44 a. (1939).
Vt. Tõllu äratamine, muist. 186.

[Tõllu haud Paadlas]

A.

Uhekorra oli sõda olnud. Paadla inimesed olid hüüdenud:

«Till, Tõll, tõuse üles, vain maal!»

Tõll ajand eese abudest saati üles — pole kuskil vastast, kellega hakkad. Ta läind hauda tagasi, ütlenud:

«Valejutud liikuvad seal valdas eluaja!»

Mina ise ei ole seda raamatust kuulnud.

RKM II 74, 238/9 (3) < Kingissepa raj., Kärla k/n., Karide k. < Mõnnuste k. — R. Põldmäe < Anna Soomus, 70 a. (1958).

Vt. ka: Tõllu äratamine, muist. 186.

B.

Paadla — ma olin noor inimene —, seal oli suur haud, kadagas kasvas peel. Üks naine, kes seal enne oli eland, näitas mulle, et see on Suure Tõllu haud.

RKM II 74, 238 (2) < Kingissepa raj., Kärla k/n., Karide k. < Mõnnuste k. — R. Põldmäe < Anna Soomus, 70 a. (1958).

[Tõllu haud Viieristi]

Suur Tõll on Viieristi metsas Sõrves maas, seal on Tõllu haud.

Tõll oli ütend:

«Kui vaen tuleb maale, siis kutsuge mind sõnna abi ja ma tahan see vaenlase ära kutsuda!»

Karjapoisid on karjas ond ja nährind teda. Hakkasid karjuma:

«Tõll, Tõll, tõuse üles, vain maal!»

Tõll on tõusend rinnust saati üles, siis ta on vaatand jo üle puude. Näind, et poisid on valetand. Siis ta on pahandand ja on tagasi langend ja ütend:

«Ma iial enam ei tõuse!»

Minu isa rääkis, tema käis seal kalarandas. Sõrulane on talle näitand Suure Tõllu hauda. See on Sõrve tee ääres.

RKM II 74, 124/5 (16) < Kingissepa raj., Kihelkonna k/n., Kuremetsa k. < Oda-
lätsi k. — R. Põldmäe < Marie Riis, 73 a. (1958).
Vt. Tõllu magamisase Viieristil, muist. 95, 96; Tõllu äratamine, muist. 186; Tõllu
haud kohta Sörves vt. muist. 174 B.

179.

Tõllu haud [Järveküla järve lähedal]

Tõllu haud on umbes 3,5 m pikkune ja 2 m laiune ning 0,5 m kõrgune kaskega ülekasvanud (mille alt kohati kive näha), täisnurkne parallelogrammi-kujuline valmistatud. Kõrgem koht Külaaluse heinamaa põhja ääres Järveküla järve lähedal, mis on pealt ühetasane, mille küljed on veidi libamisi ja mis on heinamaa, nagu muugi ümbrus. See kannab Tõllu oma nime. Suur Tõll olevat sinna maetud. Kui selle peale minna, siis pidavat kõmisema, nagu oleks seest tühi. Lassu t[alu] peremees on tahtnud seda raudkangiga sellepärast katsuda, et näha, mis seal all on, kuid et nüüd on võetud muinsuskaitse alla, siis on loobutud sellest.

KKI KN < Jaani — T. Kaljo (1933).

180.

[Tõllu haud Pühas]

(Tõll suri ja maeti Püha kihelkonnas Tõlluste mõisa ligidale Hämmelepa küla tänavale.)

J. W. L. Luce, Wahrheit und Muthmassung, lk. 40—43.
Vt. Võitlus vaenlaste vastu, muist. 167, 168.

181.

[Tõllu haud Virtsus]

Suur Tõll, Tõllus, olevat Virtsu maetud.

KM KO Fond 199, 71—30 < Hanila ja Varbla — O. Männik (1924).

182.

[Tõllu haud Velise Kureveres]

Tõlluse haud on Velise Kurevere küla Päärni talu heinamaal Päärdu—Kurevere maantee ääres, 40 sm kõrge, 1 m lai, 1,8 m pikk.

E I 25 (166) — M. J. Eisen.

183.

Tõllu haud pidi olema kuskil, ma ei tea, see ei ole siin kantis. Ta oli siit ära läind. Inimene ta oli, kis teab, mis loom ta oli.

RKM II 74, 54/5 (3) < Kingissepa raj., Kihelkonna k/n., Odalätsi k. — R. Põldmäe < Sohvia Luugus, 65 a. (1958).

Vrd. Tõllu haud Hirmustel, muist. 175; Tõllu haud Kotka kivi all Kaarmas, muist. 17 A, 185.